

*This is an electronic reprint of the original article. This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.*

**Please cite the original version:** Puttonen, K. (2020) Informaatiolukutaidon opetus ja saavutettavuus. Kreodi 5.

Saatavilla: <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2020110289016>

[CC BY 4.0](#)

# Informaatiolukutaidon opetus ja saavutettavuus

Ammattikorkeakoulukirjastoissa saavutettavuus tuli tutuksi, kun opiskelijoita ohjattiin Celian palveluiden käyttäjiksi. Nyt saavutettavuus vaikuttaa laajemmin kirjaston informaatiolukutaidon opetukseen ja ohjaukseen. Mitä se tarkoittaa käytännössä?

Informaatiolukutaidon opetuksessa ja ohjauksessa saavutettavuus on huomioitava. Siihen on useita syitä. Voimassa oleva laki digitaalisten palveluiden saavutettavuudesta koskee ammattikorkeakouluja, myös ammattikorkeakoulukirjastoja. Verkossa oleva informaatiolukutaidon opetusmateriaali ja verkkosivut on tehtävä saavutettavuuskriteereiden mukaisesti. Kirjaston aineistojen tietosisältö on oltava kaikkien saavutettavissa. Opiskelijoille lukemista helpottavat toiminnot eivät ole tuttuja ja niistä tulisi kertoa opetuksessa. Kirjastoilla on rooli tukea opiskelijahyvinvointia ja opintojen etenemistä. Korkeakouluopiskelijoiden terveystutkimuksen (2016) mukaan ammattikorkeakouluopiskelijoista 10,6 %:lla on oppimisvaikeus tai muu oppimiseen vaikuttava sairaus tai vamma, joista yleisin on luki-vaikeus. Lisäksi kaikki opiskelijat voivat hyötyä saavutettavuudesta erilaisissa tilanteissa opintojensa aikana. Saavutettavuuden eri ulottuvuudet tulisi sisällyttää informaatiolukutaidon opetukseen jo suunnitteluvaiheessa.

## Opetusmateriaalin tekeminen

Ajattelemme helposti, että verkkosivujen saavutettavuus kuuluu vain it-asiantuntijoille. Mutta se kuuluu kaikille omien työroolimme mukaan. Rakennamme opetusta ja tallennamme opetusmateriaalia verkkoon. Ympäristöjen ja materiaalin on oltava yhdenvertaisesti kaikkien oppijoiden käytettävissä.

[WCAG 2.1 \(Web Content Accessibility Guidelines\)](#) ohjeistus on tekninen standardi, jossa on ohjeita ja onnistumiskriteereitä verkkosisällön tuottamiseen. Ohjeistus perustuu neljään periaatteeseen. Niiden mukaan verkkosivuston on oltava havaittava (tieto ja komponentit kuten painonapit löytyvät), hallittava (sivusto mahdollistaa apuvälineet ja navigoinnin), ymmärrettävä (kielellisesti selkeä ja looginen), lujatekoinen (tulkinta mahdollista erilaisilla laitteilla). Miten tämä liittyy informaatiolukutaidon opetukseen?

Korkeakoulut ovat työstäneet verkkosivujaan, jotta ne täyttävät lain vaatimat tekniset saavutettavuusvaatimukset. Mutta opetusmateriaalin, myös verkkoon tallennettujen dokumenttien (word, pdf, excel), saavutettavuus on tekijän vastuulla. Toisien sanoen tiedonhankinnan opetuksen verkkosivujen ja verkkomateriaalin on oltava saavutettavaa.

Havaittavuuteen kuuluu esimerkiksi, että kuvilla on alt-tekstit ja että tekstin sekä taustan välinen kontrasti on riittävä. Kirjastot tekevät paljon videoita opetustarkoituksessa ja verkko-opetuksen kasvu tulee lisäämään videoiden määrää. Syyskuun 23 alkaen tehdyt videot on tekstitettävä, jotta sisältö on kaikkien havaittavissa. Hallittavuus merkitsee muun muassa että linkkien tekstit ovat kuvaavia, enää ei riitä 'Lisää tietoa tästä'. Ymmärrettävyyteen kuuluu, että kieli on teknisesti määritelty, jotta ruudunlukuohjelma lukee tekstin oikein. Englanninkielinen lainaus suomenkielisessä dokumentissa on määriteltävä erikseen tekstin kohdalla.

Omaa verkossa olevaa sisältöä voi testata. Esimerkiksi värien kontrastit selviävät [Webaimin sivuilta](#) ja [Wave-työkalu](#) kertoo mitä pitää korjata. Sivuja voi kuunnella lukuohjelmalla. On mielenkiintoista katsoa verkkosivua esimerkiksi lukihäiriöisen tai värisokean silmin. Chromen selaimen ilmainen lisäosa [Funkify.org- sivustolta](#) mahdollistaa kokeilun. Ennen kuin dokumentit ladataan verkkoon, niiden saavutettavuus on tarkistettava. Office-ohjelmissa on omat työkalut tarkistamiseen.

Tekninen WCAG ei määrittele tekstin ymmärrettävyyttä sisällön kannalta. Kuitenkin saavutettavuuden tärkeä kriteeri on sisällön selkeys. Opetusmateriaalin kielen on oltava kaikille ymmärrettävää, selkeää yleiskieltä. Tekstisisällön on edettävä loogisesti ja sitä tulisi havainnollistaa kuvilla, videoilla, äänellä. Meidän tulisi tarkastella kriittisesti opetusmateriaalimme kieltä, mihin lipsahtaa helposti kirjastoalan ammattisanastoa. Esimerkiksi artikkelitietokanta, aineisto, informaatiolukutaito voivat olla aluksi hyvin vieraita sanoja. Vaikka verkkopalvelu olisi teknisesti moitteeton, todellinen saavutettavuus toteutuu vasta kun sisältökin on saavutettava. Parhaita arvioita opetusmateriaalin sisällön selkeydestä saamme kysymällä käyttäjiltämme eli opiskelijoilta. Kirjastolaiselle olennainen tieto ei välttämättä ole olennaista opiskelijalle.

## Opetustilanteet

Opetustilanteissa on varmistettava, että yhdenvertaisuus toteutuu. Tietosisältö on oltava kaikkien saavutettavissa. Vaikka opiskelija ei kuuluisi joukkoon, jolla on jatkuvia kognitiivisia haasteita, suurin osa kokee opiskelussa hetkiä, jolloin lukeminen ja tiedon omaksuminen on raskasta. Nyt opiskelu on siirtynyt yhä enemmän verkkoon, mikä voi osaltaan välillä vaikuttaa ajanhallintaan ja yksinkertaisesti väsyttää silmiä.

Tietoasiantuntija voi kertoa erilaisissa opetustilanteissa mahdollisuuksista käyttää kirjaston e-aineistojen saavutettavuusominaisuuksia. Henkilökohtaisessa ohjauksessa keskustelu on helppo suunnata opiskelijan tarpeiden mukaan. Kirjastoesittelyssä saavutettavuusominaisuuksista on luonteva mainita samalla kun esittelee kirjaston aineistoja. Työpajoissa opiskelijat voivat tehdä harjoituksia, joissa he kokeilevat tekstin fontin suurentamista ja lue ääneen – toimintoja. Esimerkiksi englanninkielisten tieteellisten artikkeleiden lukeminen on monille vaikeaa, koska kieli ei ole yleiskieltä. Opiskelijat voisivat testata miltä Ebscosta löydetty html-muotinen artikkeli kuulostaa australial- tai brittienglannilla ja valita kuinka tekstiä korostetaan. Proquest Centralista löydettyä artikkelia voi kuunnella kun toiminto on aktivoitu.

E-aineistojen käytettävyys ja saavutettavuus paranevat koko ajan, koska palveluiden tarjoajille asetetaan velvoitteita. Emme voi koko ajan olla tietoisia kaikista uudistuksista. Ohjauksessa on tärkeintä, että opiskelijat tulevat tietoisiksi erilaisista lukemista helpottavista toiminnoista ja kiinnostuvat etsimään itselleen sopivia vaihtoehtoja tarvittaessa.

## Celia-palveluiden ohjaustilanne

Yhteistyö Celian kanssa on helpottanut monen opiskelijan opintoja, kun kohderyhmään kuuluvat saavat korkeakoulukirjastossa tunnukset Celian palveluun ja saavutettavaan oppimateriaaliin. Celia-tunnusten antaminen opiskelijalle on enemmän kuin tekninen suoritus. Se on vuorovaikutteinen ohjaustilanne, jonka pitäisi rohkaista vaikeuksia kohdannutta opiskelijaa opinnoissaan.

Varaan ohjaustilanteeseen vähintään puoli tuntia. Aluksi rekisteröin opiskelijan ja aktivoimme yhdessä Celian ja mobiilissa käytettävän Pratsam-reader tunnuksen. Sitten etsimme sopivan e-kirjan, samalla tutustumme Celianetin tarjontaan ja lataussivustoon. Avatun kirjan avulla esittelen käyttöliittymää. Kokeilemme myös Pratsam-readeriä. Opiskelija ottaa heti haltuun palvelun käytön ja saa myönteisen opiskeluun liittyvän kokemuksen.

Koska tunnusten hakijalla on vaikeuksia oppimisessa, kerron myös muista lukemista helpottavista keinoista. Esittelen [Laurea-kirjaston Libguides-sivun](#), johon on koottu tietoa kirjaston e-aineistojen, mobiililaitteiden ja selainten lukemista helpottavista ominaisuuksista. Vinkkauksena näytän, kuinka Firefoxin suomea lukeva Read aloud –lisäosa avaa verkkosivun tekstin omaan ruutuun näytön yläosaan ja lukee sitä korostaen luettua kohtaa. Kerron myös, että sama onnistuu esimerkiksi Ellibistä tai Alma talentista selaimeen avattujen kirjojen kohdalla. Tavoitteena on, että opiskelija kiinnostuu etsimään lisää tietoa Libguidesistä ja löytää opiskelua tukevia toimintoja.

### Miten eteenpäin?

Kirjastoissa tarvitaan lisää saavutettavuusosaamista. Saavutettavat verkkopalvelut ja dokumentit ovat pian opettavien tietoasiantuntijoiden perusosaamista. Koska uuden lainsäädännön myötä aihe on kirjastoissa ajankohtainen, kirjastoalalla on runsaasti tarjolla koulutusta ja webinaareja. Webinaareista saa tietoa esimerkiksi [Kirjastot.fi sivuston koulutuskalenterista](#). Verkossa on itseopiskelupaketteja, kuten Celian ja eOppivan tuottama [Saavutettavat asiakirjat verkossa](#) tai [Dateron SOMAT saavutettavat oppimateriaalit kaikille –kurssi](#).

Kirjaston saavutettavuustietoasiantuntija (library accessibility specialist) on vielä harvinainen työnimike. Stephanie Rosen on yksi ensimmäisistä nimikkeen haltijoista. Hänen työnkuvaansa kuuluu sekä esteettömyyden että digitaalisen saavutettavuuden kokonaisuuden hallinta ja suunnittelu kirjastossa. Tärkein tehtävä on saavutettavuuden perusasioiden koulutus. Muita tehtäviä ovat tutkimusten sekä lainsäädännön seuraaminen, yhteistyö verkostoissa muun muassa kustantajien suuntaan, käyttäjien tarpeiden selvittäminen, verkkosivujen arviointi.

Yhden kirjaston tietoasiantuntijan kokopäiväinen keskittyminen saavutettavuuteen ei tapahtune lähitulevaisuudessa. Olisi tärkeää, että kirjastossa jonkun työtehtäviin sisällytetään saavutettavuusasiat laajemmin. Näin voitaisiin parantaa henkilöstön osaamista, kun asiaan vihkiytynyt koordinaattori jakaisi tietoa ja opettaisi kollegoita. Lisäksi hänellä olisi kokonaisuus hallussa ja kirjastolla olisi yhteyshenkilö saavutettavuusasioille. Opettavien tietoasiantuntijoiden olisi tärkeä ideoida ja jakaa kokemuksia omassa verkostossa. Saavutettavuuden sisällyttäminen opetukseen on monille uutta.

Saavutettavuus helpottaa parhaimmillaan opiskelijan arkea ja edistää yhdenvertaisuutta. Opiskelijoiden hyvinvointi ja yhdenvertaisuus ovat olleet pitkään kirjaston toiminnan ytimessä. Tiedonhankinnan opetus voi omalta osaltaan antaa panoksen näiden vahvistamiseen.

## Lähteet

- Hollanti, P. & Kivinen, M. 2020. Saavutettavat e-aineistot HAMK-kirjastosta. Kirjasto blogi 18.8.2020. Haettu 30.10.2020. Luettavissa: <https://blog.hamk.fi/kirjasto/saavutettavat-e-aineistot-hamkin-kirjastosta>
- Kunttu, K., Pesonen, T. & Saari, J. 2016. Korkeakouluopiskelijoiden terveystutkimus 2016. Ylioppilaiden terveydenhoitosäätiön tutkimuksia 48. Haettu 30.10.2020. Luettavissa: [https://www.yths.fi/app/uploads/2020/01/KOTT\\_2016-1.pdf](https://www.yths.fi/app/uploads/2020/01/KOTT_2016-1.pdf)
- Papunet. 2020. Teknisen saavutettavuuden ohjeet (WCAG). Haettu 30.10.2020. Luettavissa: <https://papunet.net/saavutettavuus/wcag%2021n%20rakenne%20ja%20kaytto>
- Pereyaslavskaya, K. 2015. Accessibility Librarian Competencies. ARL Web Accessibility Toolkit. Haettu 30.10.2020. Luettavissa: <http://accessibility.arl.org/2015/08/accessibility-librarian-competencies/>
- Puttonen, K. & Laaksonen, R. 2019. Yhteistyö lisää saavutettavuutta. Teoksessa Puttonen & Huovila (toim.) Tarinoita yhteistyöstä ja oivalluksista. Laurea tieto- ja julkaisupalvelut verkostoissa, 88-99. Laurea Julkaisut 123. Haettu 30.10.2020. Luettavissa: <https://www.theseus.fi/handle/10024>
- Rosen, S. 2018. What does a library accessibility specialist do? College & Research Libraries News, 1. Haettu 30.10.2020. Luettavissa: <https://crln.acrl.org/index.php/crlnews/article/view/16861/18483>